

BUGOVICS ZOLTÁN

Eklektikus korrajz

Körmendy Zsuzsanna (szerk.):

Korrajz 2004. A XXI. Század Intézet évkönyve.

Bp., XXI. Század Intézet, 2004.

Up-to-date és érdekes. Szinte olyan, mint egy hírlap, de csak azok számára, akik a társadalomtudományokban jártasak, s a szenzáció számukra az új irányzatok bekebelezése, boncolgatása bűnesetek, botrányok és sztárok szexuális problémáinak átnyalázása helyett. Ráadásul rendkívül vegyes, így mielőtt beleunnánk a filozófia múlt század eleji irányzatainak elemzésébe, máris jön egy demagógialeleplezés, amint Mezei Balázs értelmezi a marxizmus valláskritikájának velejét. De van bőven nyomozás is a kötetben, bravúros konklúziókkal, bár megvallva az őszintét, hiányzik a gyilkosság az izgalom rettegésbe fordításához. Ha fröcsögne a vér – például a politikai harcokban vagy a médiaháborúkban elesetteké –, még azok is olvashatnák, akiket egyáltalán nem érdekel a tudomány. Pechemre elkötelezett tudományosság érvényesül itt, a közepén a könnyítés látszatát és a szigorú szakmai analízisek áradatának oldását nyújtandó karikatúraelemzésekkel, ám az első oldal után kiderül: átverésről van szó! Talán a legkomplexebb anyag Argejő Éváié, míves eleganciával és precíz módszertani háttérrel nem lehet a karikatúrákról lightosan fecsegni. Így a tartomelemzés alapján teljes a letargia bennem, kemény munka a végigolvasás. De megéri! Persze ha nem lettem volna lusta átfutni a hátlapon és a bevezetőben írtakat – ezt mindig utoljára hagyom, ismerve a kötetet, vajon valóban valóság-hű-e a fogalmazás –, akkor az előszó felvilágosított volna róla, hogy a felvillanyozó címek mögött „tudományos teljesítmény”-re törekedő munkák állnak. Leg-

alábbis gyanakvást kellett volna éreznek, mert egy tudományos intézet vajon miért hangsúlyozza az általa kiadott kötet tudományos mivoltát? Valaki kétkedne benne?

Az egyetlen homályos faktor számomra a szerkesztési logika. Biztosan adható antiposztmodern megközelítésekre eklekticizmust tükröző magyarázat, de akkor sem világos, miért kellett megtörni a tematikai vonalat? Hogy még vegyesebbnek tűnjön a felvágott? Számomra az olvasás hasonló az étkezési szokáshoz, az adott fogást nem esik jól megszakítani másikkal. Szeretem végigrágcsálni, aztán váltani, mert a változatosságot viszont kedvelem. Korunk is eklektikus, szinte már követhetetlenül az, s ez a szép benne. De ez esetben kap az olvasó két filozófiát körítve az iszlám média megjelenítésével, majd olvasói levélelemzéssel. Főételaspiráns a brit pártmodell és a politikaikarikatúra-analízis, amit leöntve táalnak jogi szaktémával. De nehogy az elő- és főétel vegyességétől elszokjon a „vevő”, a ráadás is kevert; kapunk jó zsíros, nehezen emészthető médiaelméletet és pártpreferencia-elemzést, s a zárófogások sem könnyítik meg a dolgot, mind a politikai kommunikációt, mind az internet jövőjét tartalmazó szellemi táplálék kemény munkának bizonyul. Könnyíthetett volna a menü összeállítója, ha tematikailag rendezte a kínálatot, mert ünnepi lakoma harmonikusan megtervezett ízépítkezését egyensúlyvesztő élmény állófogadássá keverni.

A huszadik század eleji magyar filozófusokról szóló értekezésében Somos Róbert megállapítja, hogy az „apolitikus jelleg általános tendencia volt”, azonban ez „nem jelentett semleges kívülállást. A kor filozófusainak igenis voltak világnézeti, ideológiai, részben politikai szempontú értékszempontjaik. [...] Összességében mindenki szolid, alkotmányos és intézményileg szabályozott képviseleti rendszerben gondolkodott, a forradalmi hatalomszerzés vagy az abszolutisztikus kormányzási forma eszméje az összes filozófus-értelmisségi szemében elfogadhatatlannak számított.” A már említett Mezei-írás a marxizmus valláskritikájáról önmeghatározása szerint kultúrmetafizikai alapú. Végkövetkeztetéseiben megállapítja, hogy a „marxizmus valláskritikája az európai filozófiai gondolkodás legjelentősebb periódusának ellenhatásaként alakult ki oly módon, hogy az ebben a gondolkodásban felismert igazságok egy részét saját értelmezése szerint kisajátította és végeredményben a reálpolitikai hatalom gyakorlására konvertálta”.

Az első médiaelemzés Csicsmann Lászlóé, aki – megvallva – szívemhez közel álló témát ragadott ki: az iszlám sztereotipikus megjelenítése az európai kultúrkörben, illetve a média ezt megerősítő, leegyszerűsítő működésének hatása. Mint a bevezetőben már megjegyzi, a média a technológiai fejlődés ellenére kulturális beidegződések és specifikus érdekek rabja, aminek következtében „fragmentált képi világot” közvetít és „sztereotí-

piákat fogalmaz meg”. Az iszlám pozitívumai a médiában alig jelennek meg, a negatív közlésmódot pedig a nyugat külpolitikai érdekei is meghatározzák. Felhívja ugyanakkor a figyelmet arra, hogy ezt a negatív státust, a „torz iszlám képét maguk a muzulmán országok” is segítenek fenntartani. Erre példa, hogy nem tudják magukat megértetni a nyugati civilizációval és „nem képesek az iszlámot autentikus képben bemutató személyeket kiállítani”. Kiemeli azt a tényt, hogy az iszlám fundamentalizmus megerősödése ellenére a terrorista szervezetek többsége nem az iszlámhoz kötődik, viszont „a média révén minden egyes muzulmán potenciális terroristává vált”. Minden negatív esemény a nyugati kultúrkörben felveti az „iszlám civilizáció kollektív bűnösségét”, anélkül, hogy a háttérben lévő okokat bárki, például a média elemezné.

Az olvasói levelekről Hári Péter megállapítja, hogy alkotóik többsége konzervatív értékrendet képvisel, ami a rendszerváltás időszakához képest elmozdulást mutat, hiszen akkoriban egyenlő volt a konzervatív és a szocialista levélíróaránya. A leveleket négy kategóriába állítva elemzi, a levél írójának személye, valamint a levél típusa, témája, és annak ideológiai-politikai állásfoglalása alapján. Megállapítja, hogy míg az ellenzéki beállítottságú levelek száma „jelentősen több volt”, addig mérsékelten ellenzéki lapot igen, mérsékelten kormánypártit viszont nem talált a mérsékelten jobboldali kormányok idején végzett kutatása során.

Pusztay András elemzése a megújult brit pártmodellről és kormányzati stílusról rendkívül részletes történelmi háttérrel nyújt a folyamat megértéséhez. Betekintést nyerhetünk általa a blairi politikai és kommunikációs stratégiába, sőt a miniszterelnöki hivatal szerepe növekedésének okára vagy a „prezidencializálódás amerikai típusú útjára” szintén rávilágít, például a média szerepén keresztül. E gondolatmenethez érdemes volna a szerzőnek beépítenie a munkáspárti koncepció „harmadik utas” kritikáját Anthony Giddens szempontjai alapján [Stephen Driver–Luke Martell (2001.): *Left, Right and the Third Way*, in: (Anthony Giddens, ed.) *The Global Third Way Debate*, Polity Press, Cambridge, UK.].

A politikai karikatúrák világába nyújt élménydús kommunikációs, pszichológiai és egyben politológiai elemzést Argejő Éva. Mint ahogy a Torgyán-effektusról vagy a média nemiségéről írt esszéiben (lásd: *Jelentések könyve*), úgy itt is sokszempontú elemzésről van szó. Nem pusztán a karikatúrákat vizsgálja meg, hanem azok társadalmi jelenségvilágát, aktualitását, etimológiai tartalmát stb. A karikatúra alapvető vonása a komikum megeremtése, nélkülözhetetlen követelménye a nyilvánosság, s többségben szereplői a politikusok és a kisemberek. Részletesen elemzi a karikatúrák típusait, politikai körülményeiket, valamint az általuk kialakított humor lehetséges forrá-

sait. Külön kitér a nemi kontextusra, s megállapítja, hogy a „karikatúránk szexista vilásképe megkövesedett, a modern világból egyre inkább kivesző szerepstruktúrákat közvetít az olvasóknak”. A gazdaság, a bank, a Bokros-csomag vagy éppen a rendőrség karikatúrákban történő felbukkanása szintén elemzési kategória nála, csakúgy, mint az egyes pártok, illetve azok vezérszemélyiségeinek megjelenítése.

Az Európai Bíróság egyre inkább az aktivista bírósági szerepkör felé tolódik el, megjelent gyakorlatában az esetjog, s működése befolyásolja a tagállamok joggyakorlatát, így azok jogrendszerét is – ez a konklúzió vonható le Kovács Virág cikkéből, amelyben az Európai Bíróság és a tagállamok alkotmányos-politikai berendezkedésének kapcsolatát boncolgatja. Véleménye szerint a közösség szuverenitáskérdésére az európai uniós bíráskodásnak erőteljes hatása van, hiszen a „tagállamok némelyike már az Európai Bíróság gyakorlatához próbálja igazítani döntéseit”.

A performatív médiamodell alkalmazhatóságát és annak meghatározó voltát részletes elméleti háttérrel áttekintve analizálja Csigó Péter. Pontosan értelmez, széles palettából hoz példákat és egyértelműen fejti ki álláspontját. Az általa elemzett modell értékét abban látja, hogy az emanipációs-alávetős megközelítés nem magyaráz egy sor tényezőt, vagy nem megfelelően teszi, míg az előbbi elmélet az identifikáció és motiváció révén képes bemutatni például a kereskedelmi híradók hatástalanságát. Ez utóbbival ugyan nem teljesen értek egyet, hiszen az emberek valóságkonceptcióját igenis befolyásolják, a sok bűntény és katasztrófa láttán úgy érzik, egyre vadabb és veszélyesebb világban élnek, holott ez nem feltétlenül igaz. Számomra még egy érv hat furcsán Csigó gondolatmenetében: „A termelők elsődleges célja pedig az, hogy olyan diskurzusokat kínáljanak fel a befogadóknak, amelyekkel azok azonosulni tudnak.” Nos, sok termelővel készítettem interjút, sőt magam is tartoztam közéjük, de ilyen cél nem szerepelt a választékban. Pontosabban a befogadók egyre kevésbé jelentenek bármi célt, kivéve a profit megalapozását jelentő faktort. Elméleti síkon persze érthető a kijelentés, de véleményem az, hogy a valóságtól túlzottan elrugaszkodott elmélet már nem a valóságról szól. Feltétlen kiemelendő azonban, hogy a binarista felfogás kizárólagosságát megszüntetni kívánó szándékú írás rendkívül hasznos, különösen ha megértjük a lényegét: „a média befogadása elsődlegesen nem értelmező, hanem performatív tevékenység”. A manipulációs problémájának negligálása, a média egyoldalú bulvarizálási folyamatának marginalizálása ugyanakkor számomra azt sejteti, hogy a média szakmaisága, a hírek újságírói színvonala, a tudás értéke e modell szintjén lényegtelen attribútum, ami az elmélet továbbgondolására sarkall.

A fiatalok többségét a rendszerváltozás gazdasági-társadalmi hatásainak negatív értékelése jellemzi továbbra is, bár a szélsőséges pesszimizmus kora már továtűnt, de nincs jelen – a politikai kommunikációs szándék ellenére – a pozitív jövőszemlélet e téren. A kilencvenes évek elején elvégzett kutatás eredményeihez képest ugyanakkor változás mutatható ki a nemzeti elkötelezettség és pártpreferenciák között; a nemzetcentrikus irányzatú fiatalok a jobboldali pártokhoz kötődnek, ők a leginkább mobilizálhatóak, sőt a jelen politikai térben ezen „ideológiának nincs rossz versenytársa”. Ezek a gondolatok szűrhetők le Gázsó Ferenc tanulmányából, amely ennél persze jóval részletesebben és mélyrehatóbban, izgalmas érveléssel és figyelemfelkeltő tudatossággal tárja eléink az ezredfordulón tapasztalható politikai viszonyulások és preferenciák lenyomatát a fiatalok viselkedésében.

Szkeptikus józanság és a megvalósulás iránti tudományos vágy jellemzi Szakál Gyula írását a kiberdemokrácia létrejöttének lehetőségeiről. Szkeptikus, mert bármilyen jólesne is hinni abban, hogy az információs társadalom képes csökkenteni a globális egyenlőtlenségeket, más elméletek egyenesen ennek ellenkezőjét állítják. Sőt társadalmi szinten „az internetes korszak kezdetétől napjainkig nőtt a szakadék a gazdag és szegény rétegek között”. Ez fokozható azzal a ténnyel, hogy hazánkban az internet a bizonytalanok és lemaradók táborát hizlalta. A kiberdemokrácia háttérét elemezve rámutat, hogy az intézmény támogatói főként az elit köréből származnak, s céljuk annak az amerikai elvnek a gyakorlatba ültetése, hogy „miként lehetne megosztani [...] az információs előnyt a társadalom egészével”. Kritikaként fogalmazza meg a szerző, hogy az új információs lehetőséghez való alkalmazkodás egyre nagyobb gazdasági és társadalmi investíciót követel meg, miközben szűkíti a lehetőségek kiszélesését.

Az internet jövőbeni lehetőségeiről szól Tölgyesi János kutatása, aki szerint a magyarországi viszonyokban a gyors felzárkózás lesz a jellemző, de regionális eltérések fennmaradnak, a számítógéphez kapcsolódó tudás felértékelődik, a hordozható számítógépek jelentősége megnövekedik, s az egész folyamatot intenzifikálja egy generációváltás, mégpedig a netgeneráció térhódítása. Érdekességképp említi meg ugyanakkor, hogy az e-kereskedelem elcsökevényesedéséhez vezethet az a fajta amerikai gyakorlat, ahol a megrendelt áruk csomagolása és szállítása három-négyszeresére növeli a szolgáltatás árát.

A kötet értéke a sokféleség, az egyes dolgozatoké pedig a mélyreható, didaktikus elemzés, így alkalmazási területe széles körű lehetőségeket biztosít. Kiválóan alkalmazható szakszemináriumokon, szociológia- és média-előadások tematikájában, de médiakutatásokban is nélkülözhetetlen forrás, hiszen friss és széles körű háttérre épít.